

les hores, com el *Càntic de Zacaries* o el *Símbol atanasià*.

Pel que fa als criteris d'edició, els curadors aprofiten la seva experiència en l'edició crítica de textos lullians: Simone Sari està treballant en l'edició dels *Cent noms de Déu* i Anna Fernández-Clot ha publicat la *Medicina de peccat* en la col·lecció «Nova Edició de les Obres de Ramon Llull» (NEORL, XVI), que es ressenya en aquest mateix número de *Mot so raso*. No obstant això, tenint sempre en ment els destinataris finals del volum, han volgut fer els textos accessibles als lectors d'avui. Amb aquest objectiu, han regularitzat la grafia original del manuscrit per adaptar-la a les convencions actuals i a la normativa ortogràfica vigent. Sempre que ho han considerat necessari, han afegit notes explicatives amb l'equivalència lèxica de mots de la llengua antiga que podien resultar obscurs, amb la traducció de passatges de comprensió difícil o amb aclariments sobre conceptes molt especialitzats del pensament lullian, com els correlatius. Això es completa al final de l'obra amb un glossari que recull els principals mots antics i termes de l'Art lulliana.

El resultat és una obra editada amb molta cura i amb una introducció que la situa en el seu context d'una manera entenedora i suficient perquè els lectors actuals puguin gaudir de la lectura, amb la col·laboració d'unes il·lustracions de Bernat Soler que contribueixen a l'atractiu del conjunt.

El llibre, publicat en col·laboració amb diverses institucions eclesials, té la intenció no només d'apropar una part de la poesia lulliana al públic d'avui, sinó sobretot de fornir el lector laic dels nostres dies amb una eina d'acompanyament per a la vida espiritual. Una intenció que, en paraules de Sebastià Taltavull, bisbe de Mallorca, que presenta el volum, «concorda amb el sentit pràctic que té el seu autor respecte de l'ús de les seves obres» (6). Així, es fa evident l'actualitat d'un mestre com Ramon Llull, que pot continuar exercint el seu guiatge molts segles després que les composicions que ara tenim a la mà fossin escrites.

Eugènia Gisbert

✠ PERE III EL CERIMONIÓS, *Epistolari*, ed. Stefano M. Cingolani, Barcelona, Barcino (Els Nostres Clàssics, Autors Medievals, 39), 2019, 448 p.

Aquest *Epistolari* és una selecció d'algunes de les cartes emanades pel rei Pere III el Cerimoniós durant el seu regnat, que es va allargar mig segle (1336–1387). El seu govern es va servir de la paraula escrita d'una manera intencionada i innovadora. Amb una ment profundament discursiva, el monarca utilitzà l'escriptura com a eina política i utilitzà els recursos que tenia disponibles per poder-la explotar: reordenà l'Arxiu Reial, fundat el 1318 per Jaume II d'Aragó, i creà el càrrec d'arxiver per tenir a l'abast la documentació que necessitava per organitzar-se i justificar-se. Dit d'altra manera, per a Pere III governar era escriure o, el que pot ser el mateix, organitzar els textos tenia una correlació amb organitzar la realitat. Escriure volia dir controlar el relat i, controlar-lo, dominar el present i la memòria.

El seu interès per passar a la posteritat dins d'un sistema històric que ell coneixia i maldava per reproduir queda palès en les seves dues cròniques: la general, sobre la història de la Corona d'Aragó, i la particular, sobre el seu regnat. Aquest darrer document crea una falsa sensació d'exhaustivitat perquè descriu les gestes del rei dia a dia —tècnica que ja s'emprava al *Llibre dels fets*, tot i que no amb la mateixa insistència. Amb tot, cal tenir present que la *Crònica* omet, intencionadament, accions paral·leles rellevants per conèixer els personatges que les protagonitzen i no aborda els últims anys de regnat. En aquest sentit, les cartes del monarca són, sovint, més útils per arribar a conèixer els detalls de les inquietuds del rei que no pas les cròniques: són un indicador de la seva quotidianitat més immediata i, llegint-les, podem endinsar-nos tant en els afers més transcendents —amb les cartes adreçades als seus vassalls o col·laboradors de tota mena— com en els més personals —amb les que envia a la família o als servents més propers.

El present recull permet fer un tast de 326 cartes del monarca. Les desenes de milers de documents que es conserven obliguen, forçosament, a fer una operació de selecció que Cingolani ha emprès amb uns criteris clars. Primer, el volum, amb molt poques excepcions, exhuma cartes

reials que fins ara eren inèdites. Recordem que ja existeixen altres publicacions que adverteixen de l'interès de les cartes del monarca i n'editen una selecció. En aquest sentit, l'*Epistolari* no pretén suplantar els reculls existents, sinó complementar-los aportant documentació nova. En segon lloc, el volum conté exclusivament cartes escrites en català. Durant el regnat de Pere III, la Cancelleria Reial no només funcionava en aquesta llengua, sinó que també emprava profusament el llatí, sobretot els primers anys de govern, i l'aragonès, segons el lloc d'origen del destinatari. La necessitat d'acotar les cartes publicades a un nombre manejable i, també, les característiques de la col·lecció —Els Nostres Clàssics, de l'editorial Barcino, pretén donar veu als clàssics catalans— poden justificar aquesta decisió. Així i tot, no estaria de més que, en algun moment, es publicués un epistolari que també inclogués la documentació llatina i aragonesa del monarca.

L'objectiu inicial de Cingolani, explica ell mateix a la introducció del volum, era reflectir els aspectes més significatius de la vida del rei a través de les cartes. Volia, en altres paraules, construir una mena de biografia epistolar. Amb tot, aquest propòsit es va veure estroncat a mesura que avançava en el procés d'edició perquè li mancaven cartes catalanes, inèdites i de qualitat per il·lustrar esdeveniments imprescindibles per comprendre les estratègies de govern del rei: per exemple, no disposava de missives que documentessin el procés contra Jaume III de Mallorca, entre d'altres. L'estudiós, doncs, va decidir canviar d'estratègia: «[S]i no podia seguir en els detalls la vida política del monarca, intentaria il·lustrar-ne el màxim nombre d'aspectes de la seva personalitat, i això tant pel que fa al vessant públic com al privat. S'hi trobaran incloses, doncs, no solament cartes polítiques i administratives, sinó també missives quotidianes, que expressen interessos, manies, tarannàs diaris o altres tics de la personalitat del monarca» (6).

Aquest objectiu general és un gran encert perquè distingeix, parcialment, el present recull dels seus predecessors i el converteix en un testimoni amè sobre la personalitat del rei que, alhora, no deixa de banda alguns dels fets històrics que es descriuen a la *Crònica*, que van apareixent, eventualment, entre missiva i missiva. En efecte, el

mateix Cingolani insisteix en la conveniència de llegir les cartes com a contrapunt de la *Crònica particular*: en són un aclariment enlluernador, allunyat del llenguatge triat i, a vegades, administratiu del text historiogràfic. Si la *Crònica* narra uns fets escollits, organitzats en grans blocs temàtics, les cartes ofereixen una finestra al dia a dia del monarca en el qual s'intercalen moments transcendents per al futur de la corona amb d'altres de lleure, relacions familiar o interessos culturals. Per exemple, gràcies a les cartes, podem conèixer la preocupació del rei per les plantes i els jardins (doc. 20).

La personalitat de Pere III ha estat discutida múltiples vegades i no sense raó. Secundogènit d'un secundogènit i de complexió física més aviat migrada, el monarca es veié amb la necessitat de justificar el seu accés al tron i d'assegurar que era digne de l'herència dels seus avantpassats, sovint grans guerrers. El rei volia reafirmar-se constantment fent gala del seu poder —d'aquí ve el nom de Cerimoniós, perquè s'encarregava de fer-se destacar amb tota la pompa necessària— i amb mostres d'autoritarisme. La *ira regia* era un estat d'humor prou acceptat que no s'associava amb el pecat capital, sinó més aviat amb el compliment de la justícia reial sobre els seus súbdits. Era, doncs, una ràbia legítima per posar les coses al seu lloc. El rei era rei per gràcia de Déu i, per tant, podia imposar càstigs exemplars i exercir la seva fúria contra qui s'ho merescués.

Aquest tret queda representat sobretot a les cartes adreçades a l'infant Joan. El primogènit del rei era rebec i no obeïa sempre el pare. Potser l'incident més destacable va ser la negativa contundent de l'infant de casar-se amb Maria de Sicília i l'afany per esposar, en lloc seu, la francesa Violant de Bar. Amb tot, la seva desobediència va continuar després de les noces fins al punt que l'infant Martí es va trobar entre dos focs, i sense saber si enemistar-se amb el rei present o amb el futur. En els últims anys del regnat de Pere, es poden llegir fragments tan violents en contra de Joan com el següent: «Ara vostre rebel·lió et inobediència demostren, volen et requeren que no us hajam ne tingam per fill ne per primogènit nostre, ans vos hajam a[xí] com una persona estranya et mortal enemiga» (doc. 319).

Aquesta ira es manifesta en molts altres con-

textos: per exemple, quan el rei demana a l'infant Martí que deixi la seva amant i que la faci fora de casa. Tot i els atacs de fúria, el Cerimoniós també pot presentar una personalitat responsable i, fins i tot, curiosa: vetlla per les seves possessions, vassalls i família. És així com, al document 44, ordena que capturin un escuder que ha raptat un nen de deu anys, al document 250 consola l'infant Joan de la mort de la seva esposa, i al 204, ordena a la reina i als infants que abandonin la ciutat per salvar-se de la pesta. A més, també l'amoïnen qüestions més fútils, com el benestar dels lleonets que viuen al castell de Perpinyà (doc. 139) i, com ja hem dit, l'interès per les plantes del jardí (doc. 20).

Transcendència històrica i quotidianitat personal es van alternant equilibradament entre missiva i missiva. El rei escriu per informar els governadors de Càller i del Logudor de la guerra amb Castella (doc. 150), però també per convocar el seu sastre d'urgència perquè li cusi vestits (doc. 54). D'igual manera, el monarca envia una carta per ordenar que capturin el rei de Mallorca (doc. 2), però també per demanar el seu barret per poder caminar sota el sol a l'estiu (doc. 89) o per sol·licitar la presència d'una fetillera (doc. 199).

El rei escrivia algunes cartes de la pròpia mà i d'altres les revisava o en seguia de prop el procés de producció. Vers el 1344 introduí la seva firma autògrafa al final de les epístoles, testimoni del gran interès que tenia per l'escriptura. Gràcies a aquesta meticulositat i manifestació d'autoria, els lectors de l'*Epistolari* poden palpar la seva personalitat. Així i tot, les cartes reials no són un document tan privat com podria semblar: una carta no només la llegia el seu destinatari, sinó que, en el moment d'expedir-se, diversos membres de la Cancelleria la copiaven, revisaven o llegien en veu alta. Una carta reial era un document relativament públic que, al final del procés, podien conèixer vint o trenta persones. En aquest sentit, seria un error pensar que el rei hi era absolutament franc i espontani: en tot moment, buscava transmetre una imatge determinada d'ell mateix davant dels súbdits.

Aquest *Epistolari* s'afegeix a una tradició de publicacions de les missives del monarca, però no resulta redundant, al contrari: aporta documentació inèdita i una perspectiva de treball innova-

dora —ja no vol reflectir predominantment els fets històrics més transcendentals, sinó, sobretot, la personalitat del rei. A més, l'edició, no cal dir-ho, és d'una gran pulcritud i ve acompanyada d'una anotació útil i mesurada. La introducció clara i informativa arrodoneix el conjunt, que ja és, només per la selecció d'unes cartes tan diverses, molt atractiu. Potser hauria estat bo, per posar la cirereta al pastís, indicar esquemàticament on es poden trobar les altres cartes del Cerimoniós que ja havien estat exhumades en d'altres reculls. Hauria estat útil, si més no, per orientar un lector amb especial curiositat per les lletres del monarca.

Així i tot, el recull és impollut i destinat a satisfer tant l'estudiós com el lector interessat en el nostre passat col·lectiu. Pere III hi emergeix com una figura completament fascinant: línia a línia, va dibuixant-se la seva personalitat ambivalent, capaç de cuidar i de destruir, de premiar i d'amenaçar. L'autoritarisme fou el seu recurs per reafirmar-se i per no perdre les regnes d'un govern que travessà guerres (Mallorca, Unions, Castella) i fatalitats (Pesta Negra). La preocupació per la família o els animals fa de contrapunt de la violència verbal emprada en d'altres registres i deixa entreveure un rei, també, molt humà, capaç de donar un condol sincer al seu fill. Pere III es mostra, entre carta i carta, com un monarca particular, original i transformador.

Alba Romanyà Serrasolsas